

Amit a kisebbségpolitikáról tudni szeretett volna, de nem volt kitől megkérdeznie*

Azt tapasztalom most, hogy a szakpolitikai elemzéseknek nem kedvez, ha az elemző független státuszú, s ezt a státuszát meg is szeretné őrizni. Már a jelenleg viruló műfajok sem adnak igazán teret a felmerülő problémák módszeres körbejárására. De ezen még könnyen felül lehet emelkedni. Az is eredmény, ha sikerül ráirányítani a figyelmet arra, hogy egy-egy kérdést másként is lehet(ne) értelmezni, mint ahogy arról uralkodó trendek mentén folyik az aktuális médiadiskurzus.

Megkerülhetetlen kihívása a vajdasági magyar nyilvánosságnak, hogy lehet-e úgy közéleti eseményekről értelmes párbeszédet folytatni, hogy az érintett témák tálalása ne váltson át az éppen uralmon lévők (ez itt jó ideje a Vajdasági Magyar Szövetség [VMSZ]) és az általuk működtetett intézmények (Magyar Nemzeti Tanács) magasztalásává/szapulásává. Szerintem lehet. Más kérdés, hogy erre a vajdasági magyar sajtómunkások mennyire állnak készen. És megint más, hogy az érintettek, a vajdasági magyarok közössége mennyire kíváncsi egy ilyen vitára. (Tapasztalataim alapján: mérsékelten.)

Makacsul tartja magát az a vélekedés, mely szerint a vajdasági magyarságnak elege van a politikából. Ezt értelmiségünk sajátos politikai hitvallása is nagyban erősíti. Szerintük szakértőkre és nem politikusokra van szükség sorunk jobbra fordításához. Ebből legfeljebb annyi állja ki a szakpolitikai értékelés próbáját, hogy tényleg nem baj, ha a politikus értenek ahhoz, amit csinálnak.

Szakpolitikusok kellenének. És független intézményrendszer. Ez utóbbit is elég sajátosan szokták értékelni. Felénk ugyanis az a független, aki felett nem érvényesül a közakarát kontrollja. (Ami tényleg jelenthet függetlenséget, de messze nem egyeztethető össze a demokráciáról – értsd: többségi elvű döntéshozatalról – vallani szokásos, legnaivabb elképzelésekkel sem. (Senki sem lehet ab ovo annyira demokrata, hogy rá már a demokrácia formális feltételei sem kell hogy vonatkozzanak.) Nyár óta amúgy már ők is megkötötték a maguk kompromisszumait a fennálló helyi hatalommal. Amiből én arra bátorítok következtetni, hogy a nem demokratikus döntéshozatal kevésbé veszélyezi őket, ha az számukra kedvező, s érdekeiknek megfelelő eredményt hoz. (Nesze neked procedurális legitimáció!)

A demokratizmus egy másik kelet-közép-európai értelmezése szerint, független az a véleményformálásra szakosodott médiamunkás (: megmondó ember), akinek az érdekhordozói éppen nincsenek hatalmon. Ebben az álláspontban nem az a legszomorúbb, hogy még ma is van, aki bedől neki, hanem, hogy a képviselői közül nem egy maga is hisz benne. Ezen a fronton nagy átrendeződések zajlanak mostanság. Mind az anyaországban, mind Szerbiában nemzeti, többségükben konzervatív pártok vannak hatalmon. Ezért a baloldali értékek független médiamegjelenítői egy ideje a helyüket keresik ezen új viszonyok között. (Gáz lenne, ha a Milošević nemzeti szocialista utódpártja „baloldalisága” mellé kellene felsorakozniuk – bár korábban ugyanezen párt, egy kevésbé nemzeti inkább [látszat]balos kormánykoalícióban nem veszélyeztette őket annyira.) 2012 nyara a nagy délre áramlásról szólt: a kormányalakítás idején a magyar független értelmiségiek és médiamunkások lázasan próbáltak meg területet foglalni a szerbiai „magyar nyelvű” sajtó előtt „megnyíló” új lehetőségek okán. Felülről kritizálva igyekeztek „megrendszabályoz-

ni” (demokráciából kioktatni) a helyi és regionális magyar potentátokat. A terv bedőlt. Mára felváltotta egy, az anyaországi média- és politikai színtér balfelén zajló örvénylés. És a helyezkedés. Tisztulási folyamat ez a javából. Az ideológiai tisztánlátás kereteinek megteremtése céljából a dolgot folyamatszerűen közvetítő, egyesek cikkeit rendszeresen átvevő naplo.org révén hétről hétre a saját szemünkkel is követhetjük. Többek között azt is, hogy ugyanazon médiaszereplőnk, aki az előző kurzusban az akkori miniszterelnök vajdasági útját is egyengette volt (egy korabeli komment szerint annak valagából traktorral sem igen lehetett volna eltávolítani), most miért nem értik ugyanezen, hamvaiból újjáéledni próbáló politikai aktor határon túli magyarokkal kapcsolatos megnyilatkozásait. (A megvilágosodáshoz amúgy én is csak gratulálni tudok, s hangot adni azon reményemnek, hogy ez csak az első lépés egy korábbi, csak mellékesen pártos cenzori szerepről a független szakíróvá váltás útján.)

A honi kispartok meg elvből megkérdőjeleznek minden olyan megnyilatkozást, amelynek fő „üzenete” nem a fennálló rendszert, s annak működtetőit támadja, még akkor is, ha annak számos eleme az ő álláspontjukkal amúgy egybe is esik. Mentségükre: ők politikusok, nem független firkászok, vagy még függetlenebb szakértők. Ilyetén ez a „dolguk”, bár nem mindig az érdekük is.

Nehéz ilyen körülmények között szakpolitikai témákat járni körbe. Az efféle próbálkozás során az ember óhatatlanul is sért olyanokat, akiket nem személyükben, hanem az általuk éppen betöltött szerepe/funkció tekintetében kell(ene) kritika alá vonnia. Felénk az „érted haragszom, nem ellened” szállóigének sajnos csak utolsó tagja, s az is az eredetivel ellentétes használatban, nyert teret.

(Az „igazi” demokrácia: a többségi elvű választások keretfeltételi és a kisebbségek) Addig sem árt kisebbségi szempontból körbejárni az országos választások vonzatait, amíg nem tisztul ennek képe az idén menetrend szerint esedékes magyarországi és az esetleges szerbiai parlamenti választások kapcsán. Egyelőre sem azt nem lehet biztosan tudni, hogy mikor lesznek az anyaországi választások, sem azt, hogy sikerül-e előre hozni a haladónak a szerbiai köztársasági választásokat. Ahogy, a tavasz végén, nyár elején szintén – a mandátumok lejártából következően – aktuális, de halasztásra javasolt nemzeti tanács-választások megtartásának időpontja is bizonytalan. [Az írás a 2014. január–februári cikkpályázatunkra került beadásra, ezért gondolatai, megfogalmazása ezt az időpontot s állapotot tükrözik vissza. – a szerkesztő]

A héten csak annyit láhattunk, hogy az értelmiségi nyomásgyakorlás még nem teljesen eredménytelen a térségben: az anyaországi „független” megmondó embereknek sikerült kikényszeríteni a baloldali erők összefogását. Ez a vajdasági magyarság szempontjából nem feltétlenül tette egyszerűbbé a képletet. Várhatóan nem lehet majd differenciáltan szavazniuk az itteni baloldali elkötelezettségű szavazóknak, hanem csak „csomagban”. Ez – a DK 16 pontja tükrében – azt is jelenti, hogy a csomaggal egyben arra is leadják a voksukat, hogy a jövőben már ne kelljen az anyaországi pártpreferenciáikat kinyilvánítani. Még egy, mérsékelt tétellel alig bíró (: szimbolikus jelentőségű, a kormányzásról csak kiélezett helyzetben döntő) „felszavazat” (ami formálisan egy, de mivel csupán a listás rész alakulását befolyásolja, az egész tekintetében legfeljebb, ha ½-nyi jelentőségű) révén sem.

Fontosnak tartom azt is nyomatékositani, hogy – legyen bármi is egy-egy választás eredménye (kimenetele) – a legrosszabb „demokrácia” (többségi elvre alapozott politikai „akarat-átruházás”) is jobb, mint a legjobb diktatúra – bármit is mondanak a jugonosztalgia apológéái. Így minden választás eredményeként létesült politikai képviselőlet legitimebb minden önelvű/-célú – választási eljárásnak alá nem vetett, s ilyetén po-

tenciálisan diktatórikus – érdekérvényesítésnél (függetlenül az azt követelő szakértőktől, értelmiségiektől, bázis- vagy egyéb demokrácia-apostoloktól).

Ennél csupán egy sarkalatosabb szabályt ismerek a többségi elvű döntéshozatalnál: azt, hogy csak a pártok / jelölő szervezetek által ténylegesen is „hadba szólított” listákra/ jelöltekre leadott szavazatok számítanak. Az eljárástól magukat távont tartók érdekeinek képviselése – demokratikus módon (ami a ciklus végén, az új választás alkalmával sorra kerülő elszámoltatást jelenti) – nem igazán tud érvényesülni. A döntéshozatalban és a parlamenti „munkában” (viták, bizottságok) biztosan nem. Legfeljebb, a nyilvánosság mellékáramaiban. Mint önmagát építgető, jövőbeli politikai alternatíva.

Egy-egy választási rendszer demokratikus voltát nem az mutatja, hogy kit hoz ki győztesnek (győznek-e általa a „jók”), hanem hogy mindenki számára azonos esélyeket biztosít a pártpolitikai preferenciák érvényesítésénél. Pl. a külföldiaknak nem ad kevesebb, az anyaországban élő kisebbségeknek pedig több esélyt az eredmények befolyásolására.

Normál esetben a kisebbségek érdemben nem tudják befolyásolni a választások során felálló hatalmi viszonyokat. Ez azért van, mert a többségi elvű választási rendszerek – hacsak valami mögöttes megfontolás vagy külső erő másfelé nem „tereli” – érzéketlen a kisebbségi közösségek képviselői problémái iránt. Ilyenné teszi a demokrácia belső logikája.

Hogy sem a szerbiai, sem az anyaországi rendszer nem egészen e logika szerint működik, az inkább egy-egy kivételnek köszönhető, semmint szabály lenne. Szerbiában 2007-ben rájött a többség, hogy a kisebbségi közösségek szavazatainak „mesterséges” becsatornázása nélkül nem képes a mag javára billenteni a mérleg nyelvét. Magyarországon – hosszú éveken át tartó mulasztásos alkotmányosértés követően (amit a kutya se kért eközben rajta számon) – alakított ki az országgyűlés olyan választási rendszert, amely – persze az aktuális többség érdekeit is szem előtt tartva – képes becsatornázni a voksolás folyamatában a kisebbségi preferenciákat. Ez – ellentétben a szerbiaival, amely csak az 5%-os bejutási küszöbötől tekint el a kedvezményes kisebbségi mandátumoknál – túlreprezentálja a kisebbségek szavazatait (kevesebb vokssal is mandátumot eredményez, mint a pártlistás). Amihez azt az „árat” rendeli, hogy azok előzetesen döntsék el, melyik pályán kívánnak – legalábbis a listás szavazást illetően – játszani: ha az etnikain, akkor nem hagy teret a többségi pártok közötti választásra, ha a többségin, akkor az utolsó napokban – a kisebbségi névjegyzékbe való feliratkozás idejének lezárultát követően – nem teszi lehetővé a választó preferenciája esetleges megváltozásának érvényesülését. Ilyetén kevésbé demokratikus, mint a – sokat szidott – szerbiai. (Közben a szószóló intézménye – önmagában – komoly kisebbségpolitikai innovációként értékelhető.)

Az eredmények azonban korántsem csak ezeken a választási rendszerek különbségeire visszavezethető eltéréseken múlnak. Ahogy a demokrácia minősítésének szubjektív és objektív módja sem (utóbbihoz Wolfgang Merkel szolgál támpontokkal). Az leginkább politikai kultúra kérdése.

(A játszmák éve: a 2014-ben várható választások kapcsán érzékelhető bizonytalanságról)
A rendszerváltozások óta a 2014-es esztendőnek lesz a legtöbb lehetősége „demokrácia” évvé válni. A népnek idén többször is lesz (még nem egészen világos, hányszor) alkalma megnyilvánulni. Nem úgy, ahogy azt az egyik megelőző időszakban szokta volt tenni, amikor felülről szervezeten, utcára vonulva erősíthette meg a vezér és az élcsapat pozícióit. És nem is úgy, ahogy egy korábbi rendszerből itt ragadt, szintén csak felről oktrojált kulturális élcsapat maradéka gondolja: hogy minden megmérettetés nélkül rá lenne illendő átruházni a források feletti rendelkezés jogát. Hanem a „jobb (: nyugatiasabb) helyeken” bevett módon. Választások útján.

Ez a népakart átruházásának nem egy igazán tiszta, s főleg nem a legigazságosabb módja. (A már kialakult viszonyok „felügyelői” és a külső erőforrásokat mozgósítani képes „alternatívák” képviselői javára mindenképpen torzít.) De azért alkalmat ad a választói preferenciák felmutatására. Ennek a torzításnak a módja és az ereje mindig az adott választási rendszer jellegétől és a politikai kontextustól függ. A kettő együtt fejti ki képviselettorzító hatását. Mivel 2014-ben legalább három, a vajdasági magyarság számára is releváns (téttel bíró) választásra kell hogy sor kerüljön, ez a hatás nagyon eltérő módon érvényesülhet az éppen soron lévő szintereken (S még egy-két másik szinten is).

Ami már előre látszik, hogy a folyamatban direkt érintettek (jelölők s potenciális jelöltek) sem igazán látják át az egyes szinterek minden vonatkozását. Ebből fakadóan sajátos demokrácia-diskurzus van kibontakozóban. A nyilvánosság különféle fórumain mindenki a saját (fél)igazságát zengi, miközben a helyzet bonyolultsága még az adott körülményekhez képes is zavaró módon kibogozatlan marad. Sokszor látszik, hogy az éppen megszólalónak nem érdeke a saját álláspontját meghatározó minden körülményről „lerántani a leplet” – ami már önmagában sem „demokratikus” (még a demokrácia önjelölt bajnokai esetében sem), de érthető. Ám az esetek nagyobb részében az is érzékelhető, hogy a megszólaló – a saját fel- vagy félreismert érdekein túl – nincs is igazán tisztában a szituáció kevésbé rejtett vonatkozásival sem. (És akkor még meg sem próbáltunk alaposabban a viszonyok mögé nézni, ahogy azt a kritikai hagyomány nagyágyúúi – pl. Habermas a Megismerés és érdekek c. művében – javallják.)

A rendszerváltozások nyugatias értelmezése szerint a poszt-szocialista térségben 1989 óta ún. helyreállító/pótlólagos (nachholende) forradalmak zajlanak, melyek során a diktatúra jármát magukról lerázó polgárok – némi demokratikus intézményépítés mentén – megpróbálnak felzárkózni a nyugatias társadalmak elvárásaihoz. Elvben ez zajlik Szerbiában is 2000. október 6-a óta. Nem túl sikeresen. (Mentségünkre, nem csak nálunk mérsékeltek az eredmények.) Ám amíg a '89/2000 előtti időszakra ráillik a nachholende meghatározás külső körülményekre utaló mozzanata, addig az elmúlt jó három ciklusnyi időszakban (itt ennél több választásról volt ténylegesen szó) már „saját erőből” sikerült – a legkülönbözőbb attribúciók mentén felépülő önértékelések szerint is – mélyen a lehetőségek alatt teljesíteni. Nemhogy bepótolni nem tudtuk a lemaradást, de csak ránk jellemző akadályokat is sikerült sok tekintetben létrehozni, amelyek „lerontják” a demokrácia amúgy cseppet sem ideális teljesítési potenciálját. (Attól, hogy nem volt igazán mit helyreállítani az egész térségben, most tekintsünk el.)

A változások elején divatba jött kisebbségi magyar órákat tartani. Ám a demokráciát magától értetődőnek tekintették. Nem fogalmazódott meg különösebb igény a kisebbségi demokrácia-kurzusok iránt. Pedig ránk fért volna. (Én magam is csak hosszú évek után „eszméltem fel”: a velünk történő dolgok ennek hiányában értelmezhetetlenek.)

Most, három hónappal az elsőként esedékes választás előtt – önként és dalolva, amolyan fogadatlan prókátorként – arra szeretném invitálni a rovat olvasóit [a szerző, Pap Tibor rovatát KözMagyar néven olvasható a Vajdaság MA délvidéki hírportálon, a szöveg részben e rovat bejegyzéseinek válogatása – *a szerkesztő*], hogy vegyünk át (gondoljunk újra) együtt a kisebbségi demokrácia és a vajdasági magyar kisebbségi helyzet aktuális kérdéseit!

Mi az, ami a rendelkezésünkre áll? Mía az, ami ebből nem vagy rosszul működik? És mire lenne ahhoz szükség, hogy a demokrácia (a többségi akaratképzés) kisebbségi közegben is úgy működhessen, hogy annak a belső feszültségei ne kezdhezzék ki a működésével kapcsolatos hitet?

Amint kínálni tudok: az egyes szituációkat a közösség (a vajdasági magyarság egészének) az „érdekei” mentén szeretném értelmezni. Nem a pártjaink és az elite(in)k vágyai, s nem is a többségi és az anyaországi nyomásgyakorlók elvárásai szerint próbálok – a poli-

tikatudomány által kínált ismeretek mentén – rámutatni a visszasságokra. Nem gondolom, hogy sikerülhet behozni a lemaradást, s egy gyorstalpalóval le lehetne küzdeni politikai mezőnkben működő aktorok cselekedeti kapcsán újra meg újra felvetődő demokratikus deficitet. De tisztulhat valamelyest az önmagunkról kialakított (tév)kép.

(A kisebbségi párturalommal kapcsolatos (tév)képzetekről) A klasszikus (újkori) politikaelmélet még úgy képzelte, hogy a főhatalom (a szuverén) mindenre képes lehet – kivéve férfit nővé, s nőt férfivé változtatni. Ezért szükséges akciórádiuszát törvényekkel lehatárolni. Mára nagyot fordult a világ. Rutin számba megy férfit nővé, s nőt férfivé változtatni. Ám csak nagyon kevés állam – köztük Szerbia – képzele, hogy a főhatalom továbbra is szinte mindenre képes. (Csak bele kell rakni azt a „szinte minden”-t az alkotmányba.) Ebben a nem túl korszerű társadalomértelmezési kontextusban nem is csoda, hogy meggyökeresedtek a kisebbségi párturalmat, nem egyszer egyenesen kisebbségi párdiktatúrát, vizionáló képzetek. A valóság, a mi kis magyar rögválóságunk, ily módon kialakult, *félre történő értése*, nem nélkülöz minden alapot. Igaz, az sem mindegy, hogy ezt a hibás percepciót, hamis tudatot az alulképzettség vagy a helyzet tudatos torzítása szülte-e, azonban most – átmenetileg – tekintsünk el az értelmezés mögöttes mozgatóitól, s koncentráljunk az azt alátámasztani látszó féligazságokra!

Kétségtelen, hogy nincs kiegyensúlyozott pártrendszerünk. Egy pártrendszer akkor kiegyensúlyozott, ha minden szilárdabb preferenciákkal jellemezhető potenciális szavazói kör talál benne magának választható (választásra érdemes / jobb híján választandó) pártopciót. A rendszerváltást követően, a háború és az előző rezsim leváltásának körülményeitől sem függetlenül, az egyik politikaelméletileg igazán alá nem támasztható (naiv) elvárás volt a közösség részéről, hogy az ő képviselőre elszegődni vágyók „egyezzenek meg”, s egy párt képviselje a vajdasági magyarságot. (Nem tagadom, magam is ezt vallottam a „politológia megvilágosodásom” előtti időszakomban – tévesen.) **A kisebbségi közösségek** azonban, ha elég nagyok – s nem az ún. reziduális közösségek sorába tartoznak, amelyek már egy darab képviselő parlamentbe való „beszavazására” sincsenek elegenden – **maguk is megosztottak, mind nézeteik, mind érdekeik mentén**. S bár vannak szakmai szervezetek, amelyek a politikai aréna kisebbségi színtereiről törvénnyel tiltanak ki a pártokat (pl. a nemzeti tanácsok megválasztásának folyamatából), azt kell mondjam – kellően meg/felvilágosult politológusként, hogy egyelőre nincs jobb módja a természetes belső sokféleség politikai megjelenítésének, mint a pártosodás. Ahogy azt láthatjuk, a pártkínálatot igen komoly mértékben egy félig-meddig külső körülmény, a választási rendszer (VR) jellege, határozza meg. (Attól azonban nem szabad teljesen elvonatkoztatni, hogy a főhatalom, akár visszavonulóban van, mint az MSZMP által megjelenített állampárt volt a rendszerváltoztatás kezdetén, akár ereje teljében, mint a Fidesz a kipróbálás előtt álló új magyarországi VR megalkotásakor, mindig is a saját hatalmának megtartására/átmentésére/majdani visszaállítására legalkalmasabbnak vélt megoldást keresi, s foglalja törvénybe. De a puding nem mindig olyan, amilyennek álmotdák.)

Az, hogy egy-egy párt egy-egy időszakban domináns, nem egyenlő a párdiktatúrával. Ahhoz minimum két szereplői kör kell: a választhatók, meg a választók. S kétség kívül az előbbi szegmensben „rosszabbul teljesítő” aktorok szeretik maguktól elhárítani a felelősséget, de az azért rajtuk is múlott. Azon, amit tettek, meg – Max Weberrel – azon, amit nem tettek. A pártok versenyének ez a lényege: midig lehet másként/jobban csinálni. Ehhez előbb a másik szegmenset kell meggyőzni. Nem elég hirdetni: tudják, merik, teszszik. El is kell hinni a potenciális szavazónak róluk.

Visszatérve a **mi kis magyar pártrendszerünkre**: az **első ránézésre is minimum féloldalas**. Van a domináns párt, a VMSZ (hogy miért akkora, amekkora, most nincs tér kifejtteni), s van tőle jobbra öt kis kihívó. Tőlük azt várnánk, hogy tényleg kihívóként viselkedjenek: együttesen lépjenek fel a domináns nagy ellenében. Ez a várakozás a választások kiírása környékén reménykeltő megnyilatkozásokat eredményez, ám többnyire a saját szervezeti érdek felül szokott kerekedni a választók elvárásain és a közösség érdekein. Most is ez a forgatókönyv látszik érvényesülni...

A nagyobb hiányosság, hogy a **VMSZ-től balra lévő terület üres**. Vannak körökbe szerveződő értelmiségiek. (Bár ők, a megnyilatkozásaik alapján, inkább alkalmasak szekta-, semmint pártalapításra.) S vannak magyar „platformjai” – inkább csak káderei – a többségi balos pártoknak. (Illetve azok maradékainak.) De választék – kiegyensúlyozott pártkínálat – ebből nem igazán lesz. A vak is látja. Választhatók hiányában meg nehéz választani a baloldali magyar szavazóknak. Lassan indíthatnának egy bezavazó műsort valamelyik testvér-adón: **Balos Magyar Párt kerestetik!** Mert annak hiányában csak az eddig nyavalygás folyhat tovább. A politika munka. Időt és szakértelemet kell rá áldozni. Meg pénzt, pénzt, pénzt. Ám az utóbbit még lehetne hitelességgel (társadalmi tőkével) pótolni. A szakértelem is kialakul lassan. A „munka-rész” azonban nem spórolható ki a projektből.

(A vajdasági magyar politikai akaratképzésre leselkedő veszélyek természetéről) Abból tudok csak kiindulni, hogy minden látszat és interpretáció ellenére, nincs szó diktatúráról a vajdasági magyarság politikai akarátát meg/leképző eljárások természetét illetően. A domináns politikai elit túlhatalma (hosszú távon stabilnak látszó uralma a számára átengedett illetve választáson „elnyert” intézmények/pozíciók felett) a kihívók korábban bemutatott felemás kisebbségi pártszerkezetbe való „rendeződése” és a sajátos vajdasági magyar politikai kultúrában máig meglévő téveszmék következtében maradhat huzamosan fenn. (Ha lenne tényleges kihívó, akkor a VMSZ is rá lenne kényszerítve arra, hogy finomítson a hatalomtechnikai beidegződésein...)

A leginkább az ad okot az aggodalomra, hogy – kisebb részben a politikai kihívók, s nagyobb részben az apolitikus bírálók – sem tudnak felmutatni az uralkodó eljárásokat kiváltani képes alternatívákat – a tettek mezején! A nagy értelmiségi összehorulások és az időről időre meghirdetett, ám hamvukba holt pártközi együttműködések eddig mindig ugyanazokon az anomáliákon futottak zátonyra. Azt sem tudták „kiküszöbölni”, ami miatt létrejöttek. (A jelszavak szintjén, s a teljesség igénye nélkül: a hitelesség hiánya, az együttműködésre való képtelenség, a stratégia cselekvés [: a partner rövid távú érdekek miatti kijátszása], amit amúgy az alkalmi „diktátor” terhére szokás felróni).

Miközben a VMSZ továbbra is képes megszerezni a hatalom (aminél kisebbségi helyzetben soha nem indokolt a „fő” jelző, s mindig is talmi [külső tényezők kényének-kedvének kiszolgáltatott] marad) gyakorlására való újbóli, választásokon alapuló (demokratikus) felhatalmazást. Domináns pártunknak ez a képessége persze sokban hasonlít az oligopol piacok nagy cégeinek versenyelőnyére. (Ahol nagyon nagy a bejutási költség, s új szereplőnek szinte alig van esélye a belépésre.) A kisebb pártok csak a helyi szinteken rúgnak labdába, s tartományi, illetve köztársasági szintre önállóan nem képesek kilépni, ezért kénytelenek keresni az ezt számukra lehetővé tévő többségi szövetségéseket, illetve más kisebbségi közösségekkel együtt indulva szeretnék szervezetüket életben tartani.

Az elszámoltathatóság szempontjából – ami a demokrácia egyik legfőbb ismérve – ez csak bonyolítja a helyzetet. (Ha képviselői helyekhez is jutnának ily módon, azok az illékony szerbiai mandátumgazdálkodás következtében sem jelentenek biztosítékot a

politikai túlélésre, miközben a képviselni kívánt közösség befolyása az elszámoltatás folyamatára egyre kisebb lesz.)

A fő probléma azonban továbbra is a klikkek és a klánok szerepe. A szervilizmus az előbbiekre jellemző. Ezek inkább értelmiségi jellegű (bőszen politika ellenes, de maguknak a szakpolitikák felett befolyást követelő, ellenvetés nélküli elfogadása a [szakértői] autoritásnak) klikk-körök. A klikkesedésnek a politikán messze túlmutató jelenléte az, ami a klánosodás kapcsán megfogalmazott, a nepotizmus (uram-bátyám viszony) honi válfajait firtató kritikákat is hitelteleníti. Ráadásul mindkét szereplői gárda erősen érintett a kisebbségi promiszkuitásnak a demokratikus (eredményeken/tettekén/képességeken alapuló) kiválasztódást nem segítő „hagyományától”.

A demokratikus választások fő szabálya, hogy a legtöbb szavazatot kapott elképzelés, illetve az azt megjelenítő szervezet dominálja az adott (általában négy, bár a szerbiai szokásrend szerint inkább két évben) a döntések meghozatalát. Aki nem indul, az ezt igazán nem lehet képes befolyásolni. A politikán kívüli érdekeket is meg lehet jeleníteni, de ahhoz, hogy azok érdemben beépülhessenek a megvalósítható döntési alternatívák közé, más – az eddigi „hagyományainktól” alapjaiban eltérő módon – kellene artikulálódnuk. Ahhoz meg a maitól nagyon eltérő politikai kultúrára lenne szükség.

A politikai invázió (az intézmények megszállására irányuló politikai cselekvés) és a szakértői felelőtlenség mintázatai erre – klikkektől és klánoktól függetlenül sem – alkalmasak. Am egyelőre egyikől sem szabadult meg ez a nemesnek és demokratikusnak korántsem nevezhető vajdasági magyar önérvényesítési „hagyomány”.

Azt gondolom a mi kis politikai kultúránkra is érvényes az a gazdaságpolitikai szentencia, amely a 2008-as pénzügyi válság kapcsán futott be komoly karriert:

Nem a világ lett bonyolultabb, csak a működésének a megértése céljára kidolgozott, eddig használt értelmezési eljárások szavatossága járt le.

Ideje lenne új értelmezési kereteket találni. A sárdobálás kevés. Ahogy az egyes, az amúgy nagyon is méltánylandó kisebbségi szakterületeken (művészet, média, tudomány) megszerzett/felhalmozott tőkét sem lehet konverziós veszteség és az új terület követelményeinek való megfelelés nélkül „hatalmi pozícióvá” váltani. Azok az idők már rég elmúltak.

(Alkotmányos szervilizmus: a „félék és ellensúlyok” szerbiai változata) Nem tartozom azok közé, akik egy-egy intézmény működését akkor vélik demokratikusnak, ha az számukra megfelelő döntéseket hoz. Meg azok közé sem, akik néhány fetisizált intézmény állásfoglalásaihoz mindenekfelett álló, a nyilvánosság fórumain meg sem kérdőjelezhető kinyilatkozásként viszonyulnak. Az Alkotmánybíróság működését sem gondolom, hogy ördögtől való lenn, mert a kisebbségek és a Vajdaság számára mozgásteret szűkítő határozatokat hozott a közelmúltban. Ahogy e határozatok teoretikus megfellebbezhetetlenségére sem mernék mérget venni. Minden ember által létrehozott intézmény, így a politika és a jogrendszer adott orgánuma is, konkrét társadalomtörténeti összefüggésben alakul ki. S partikuláris viszonyok között működik. Egyik se lehet sokkal jobb eredmények „leadására” alkalmas, mint amilyen eredményekre az őt működtetők képesek.

Az alkotmánybíróság eredeti funkciója szerint a joguralom és azon belül a demokrácia őre. Ilyetén csak olyasmi felett tud őrködni, amit a minősített többség (az alkotmányozó „népakarat” kiizzad magából). A minősített többséget ízlésünk és vérmérsékletünk szerint mis is minősíthetjük. Kétségbe vonhatjuk a minőségét. De attól még az – a szűken vett demokratikus kritériumok betartásával – legitim, s így a nekünk nem tetsző döntései is azok. Szokás megkérdőjelezni a szerbiai jogrendszer prominenseinek pártatlanságát.

Bizonyára nem teljesen alaptalan az a bíráló, mely szerint a pártokhoz való kötődés meghatározó egy-egy poszt elnyerésénél. Ez azonban még nem teszi a rendszer egészét illegitimé. Ez a szelekciós gyakorlat 2000 óta folyamatosan jelen van, s így mindkét oldal pillanatnyi dominanciája mellett érvényesült. Olyanról is tudunk a magyar politikai közelműltből, hogy egy-egy korábban párthoz/ideológiához kötődő jogtudor alkotmánybíróvá való megválasztását követően az előéletéből levezett elvárásokkal ellentétes álláspontra helyezkedett. A szakmaiság nincs eleve vesztesre ítélve, s ezt – bár a szerbiai alkotmánybírók és életutjaik kapcsán nem igazán vagyok képben (ha valakinek van rá energiája, itt kutakodhat: <http://www.ustavni.sud.rs/page/home/sr-Latn-CS>) – most sem vonnám eleve kétségbe.

A jogbiztonság ugyanis csak a megszületett / érvényben lévő szabályozás betartását, s az a mögött megbúvó jogelvek érvényesülését kérheti számon. Önállóan nem cselekedhet. Így a Vajdaság Autonóm Tartomány státútuma és a nemzeti tanácsok kapcsán mostanság napvilágra került Ab-döntések is bele voltak kódolva a rendszerbe. (Első kézből és röviden a következő webhelyeken található erről információ: http://www.ustavni.sud.rs/page/view/sr-Latn-CS/0-101922/saopstenje-za-javnost?_qs=statut%20Vojvodine, illetve: <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/sr-Latn-CS/88-101942/pojedine-odredbe-zakona-o-nacionalnim-savetima-nacionalnih-manjina-nisu-u-saglasnosti-sa-ustavom>). A kérdés eleve csak az volt, hogy ki teszi fel a nagy kérdéseket, s kinek nem érdeke – időlegesen – bolygatni a két jogi aktus során létrejött viszonyok alkotmányosságát.

Emlékeim szerint már a státútum ünnepélyes érvénybe léptetése is felemásra sikeredett, minek során Boris Tadić, akkori demokrata párti „kettős elnök” (a köztársaságé és a párté, ami szintén nem teljesen kóser értelmezése a demokrácia háttérszabályainak) demonstrálta is egyet nem értését, amikor – „egyéb elfoglaltságai okán” – sietve távozott az ünnepségről. Ahogy a nemzeti tanácsok közigazgatási részfunkció miatt is főként a kisebbségek által dominált térségben a befolyásukat féltő Európa párti helyi prominensek ágáltak a leginkább. (Ami egyáltalán nem volt összhangba az általuk megjelent szervezetek médiában hangoztatott európai eljárások iránti, csak szólamok szintjén érvényesülő, elkötelezettségével.)

A jelenleg érvényes alkotmány szellemében – amit sikerült anno annyi idő alatt átnyomni a Skupštinán, amennyi idő alatt Belgrádból Szabadkára ér az InterCity (már, ha nem késik túl sokat), s amely szerint Koszovó Szerbia elidegeníthetetlen része – az AB-nak elsődleges feladata örködni a formálisan decentralizált állam (papíron két tartománya is van) unitáriánus működtetése felett. Hogy ez nem egészen van összhangban az országban élő kisebbségek és regionalisták (a 2012-es választások tartományi eredményei szerint még ezekből is akad szép számmal) akaratával, az mellékszál. (Erre akkor tetszettek volna gondolni kedves demokratikus elkötelezettségű vajdasági és szerbiai barátai a hatalommegosztásnak, amikor az alkotmány elfogadásáról lehetett szavazni!)

A poszt-szocialista államok egyik rákfenéje, hogy a rendszerváltó eufória közepette szinte sehol sem sikerült minden társadalmi nagycsoport számára elfogadható alkotmányt összerittyenteni. Aztán, az ezt követő EU-fórikus készülődés során ezt már senki nem is kérte számon. Elég volt formálisan kialakítani a demokratikus intézményeket, s biztosítani azok működtetéséhez az alkalmi többséget. Ma szervilizmusra sincs szükség, ha ezen alkotmányokra hivatkozva még jobban centralizálni kívánják a hatalmat.

(Kormányra magyar! – A kisebbségek kormányzati szerepvállalásának balkáni tapasztalatai) Az RMDSZ újra része a román kormánynak. A VMSZ pedig várhatóan a választásokat követően kap felkérést a haladóktól a szerb kormánnyal való együttműködésre.

Nincs ebben semmi rendkívüli. Lassan a kép is tisztul. A kampány kapcsán világossá válik, hogy mit várhatunk és mire ne számítsunk domináns pártunk új orientációjától.

Ezért aztán nem árt átgondolni, hogy mit kapott az RMDSZ a legújabb kormánypozícióban. A kampány idején leegyszerűsödik a politika nyelve. Így talán itt sem indokolatlan ezt egy, az erdélyi politikai diskurzusból bevett képhasználattal szemléltetni. Az autonómia víta egyik metaforája a ló: nagy előszeretettel jelenítik meg hintalóként a statisztikai régiók egybeesését az etnikai területekkel. Amit az etnikai autonómia elkötelezett, de a romániai viszonyok között egyelőre kevésbé sikeres harcosai a közjogi funkciókkal felruházandó, alulról szerveződő, területi autonómia ígásával szoktak ellenpontozni. Ezt a gondolatmenetet folytatva: az RMDSZ most kap egy relatíve nagy méretű (ajándék?) csomagot a romániai központi kormányzattól, amelyben a területi autonómia jó néhány potenciális összetevője is benne található. A lapraszerelt autonómia-elemek hátulján azonban, ott a figyelmeztetés: Ne rakd össze! Mert a román közvélekedés egyelőre még egy hintalovát is képtelen elfogadni. Miközben a politikai igavonás, a közösségi (és nem kevésbé a személyes és klikk/klán-) érdekek képviselője kevésbé látványos eszközökkel folyhat tovább. Ez a balkáni kisebbségpolitika „fű alatt” zajló negyedszázadának egyik fő jellegzetessége. Mindenki jól jár. Ki többé, ki kevésbé.

Nálunk valamivel jobb a helyzet. Már évek óta van jól bejáratott hintalovunk, még ha azt nem is mindegyik lovasunk lovagolja – vagy ha igen, akkor se szívesen. (Nem ilyen lovat akart.) Most ugyan visszavennének belőle egy-két alkatrészt, de körbe-körbe pörögni még utána is lehet majd vele. (Már ha komolyak a többségi szándékai a hatáskörök megnyirbálását illetően.) Az ígés meg, bár az az iránti elvi igény továbbra is szerepel a VMSZ programjában, egyelőre nem aktuális (l. a VMSZ programjának IV. részéért a hárompilléres autonómiáról: <http://vmsz.org.rs/content/program>). Az ennek indoklásául bevetett szembeállítás, az itteni hamis dichotómiák sorában illeszkedve, mondva csinált: a területi autonómia a tömb számára adódó igavonói potenciáljából kimaradnának a szórványban élők. (Ők, saját megítélésük szerint, már amúgy is kimaradnak. Mindenből. Ami szintén erős túlzás, de e halmozottan hátrányos helyzetű közérületének jogosságát nem igazán lehet vitatni.)

Egyébiránt a kampány során komoly politikai erényekről tett tanúbizonyságot a VMSZ: ilyen ügyesen összehangolt, ráadásul partnercserét is maga után vonó válást még a magánéletben is ritkán látni, nemhogy a pártok között. És a dolog kommunikálása során sem igazán sikerült rajtuk fogást találni. (Csak azt alkalmazzák, amit az RMDSZ talán most mondott ki először: nevezetesen, hogy a többségi pártok nem természetes partnerei a kisebbségieknek – Romániában. A velük kötendő alkuk elsődlegesen érdek-alapúak. Ez már Szerbiában is így van. Évek óta. Bár a 2010 és a 2012 közötti tetteket és szavakat nem sikerült mindig összehangolni.) Mára ez nem okoz identitás zavart. Legfeljebb majd az ellenlépéseket foganatosítóknál, mert a tradíciókon belüli pártelképzelések a világról továbbra is messze látszanak esni egymástól. (Kíváncsi vagyok, miként szavaznának egy vagyon-visszaszolgáltatási vitában az egyelőre csak hipotetikus frakció vajdasági tagjai – a Liga és a VMDK?)

Félreértés ne essék: szerintem a VMSZ jelenlegi vállalásainak nagyobb része igencsak fontosak. Csak legyen ereje/eszköze/érdeke kikövetelni azok megvalósulását a haladóktól. Az is világos, hogy bolondság lenne mást felírni egy-egy párt választási ígéreteinek listájára, mint a legszükségesebbeket. Csak amennyi a célul kitűzött pozíció megszerzéséhez feltétlenül szükséges! – szól a minden, kicsit is dörzsölt, politikus által ismert főszabály. És amíg nincs, aki rákényszerítse őket a nagyobb célok felvállalására, addig bolondság lenne egy már megnyert, jól kézben is tartott szavazói réteget olyasmivel hitegetni, amit a potenciális többségi partnerek csak nehezen tudnának bevállalni...

Bár abban nem vagyok biztos, hogy a haladóknak kevésbé lenne kínos a tartományi autonómia, mint a kisebbségek igazságtalanságainak átengedet, korlátozott akcióradiuszú etnikai alapú önrendelkezés. Az azonban szinte biztos, hogy – ha legalább a színpad mögött – nem tesz kísérletet a VMSZ a területi autonómia provizórikus alapjainak az elfogadtatására az EU-csatlakozási periódus engedékenyebb klímájában, akkor az előbb-utóbb alapul szolgálhat a saját hatalmi potenciáljának az erodálódásához. (Persze ehhez egységes és cselekvőképes kisebbségi kihívó is kell...)

Az igazlóló és a hirtalóló közötti különbség ugyanis magátóló értetődő. Azt a legelkötetelezzettebb szavazóló is képes át- és belátni. Márpedig most éppen az a tétje a csatának, hogy a vesztes félnek ne legyen hova visszahúzódni. Ez nem egy elegáns játszma. Nem ártana belőlóe előre is okulnunk.

(A külhoni magyar pártok autonómiatölrekvései kormányzati pozícióban) Autonómiafronton zajlik az élet. Az RMDSZ elkészítette 18 oldalas tervezetét (l.: <http://erdely.ma/autonomia.php?id=161509>). Azt mostanában egyezteteti az MPP-vel. Közben már az EU-s választások kapcsán sikerült együttműködési megállapodást is kötnie a két szervezetnek (l.: <http://goo.gl/n0rwws>). Az RMDSZ célja, hogy a tervezet a román törvényhozás illetékes munkacsoportja elé kerüljön. Közben folyhat a kormány munka. Az efféle kezdeményezéseknél az is fontos, hogy miként értékelik azt a kimaradók. Toró T. Tibor nyilatkozata alapján e tekintetben nincs változás (l.: <http://erdely.ma/autonomia.php?id=161742>). A projektből kihagyott EMNP közé is tette saját, háromlépcsős koncepcióját. A nyilvános vita elvben segíthet az autonómia-kérdés tisztázásában. A gyakorlati hozadéka kevésbé egyértelmű. Az autonómia, szokás szerint, kampánytémává látszik válni.

De legalább van róla szakmai köntösbe öltöztetett vita...

Az eredeti RMDSZ-es tervezet (ami egyelőre nem került nyilvánosságra) kellő okossággal felhasznált kormány pozícióból akár sikeres is lehet. Az eddigi gyakorlat azonban ennek ellent látszik mondani. Volt már kormányon nem egy alkalommal az RMDSZ, de a román többség soha nem bizonyult „nyitottnak” az autonómia iránt.

Akkoriban azonban még nem ismerhették a politikai purizmusban rejlő lehetőségeket.

Ez a politikai innováció is szerbiai eredetű.

A tartomány statútuma kapcsán kibontakozott diskurzus tette lehetővé, mit lehetővé, egyenesen szükségessé, a politikai nyelvészkedést. Egy munkacsoport nem ismer akadályt. Így azt a szavak köznapi jelentése sem gátolhatja semmiben. (Vö.: <http://goo.gl/FH2C0J>.) Talán az autonómia is átmehetne, ha átkeresztelnék közösségi döntéshozatali és cselekvési keretintézménynek...

Régen belülről volt divat, kis lépésekkel, bomlasztani a rendszert legalább is ettől hangosak a visszaemlékezések. Mostanság a részvétel igazolásául az (ön)építés szolgál. Ami teljesen rendben is van. Aki nem játszik, az nem is nyer. Kívülről igen nehéz érdeket érvényesíteni.

Az a VMSZ „igényei” kapcsán kiolvasható, hogy a kulturális területek helyett – amit a szerzett jogok elvben már biztosítanak – a szociális és gazdasági területeken megszerzendő pozíciók érdeklik. (Vö.: <http://goo.gl/m9vsYd>.) Ez olyan stratégiai változást vetít előre, amely a VMSZ helyin pozícióit is tovább erősítheti, s – nem melleleg – a közösség elvárásainak is megfelel: a VMSZ fő konfliktusa a hajdani Demokrata Párttal abból adódott, hogy az a kasszák világából, a nagy szociális ellátó rendszerek területéről tudott magyar ellenjelölteket felvonultatni a politikai küzdelem legkülönbözölóbb szinterein. Szövetséges ellen meg nem könnyű kampányolni. A választók nem igazán értik. A partnerváltást annál könnyebben fel tudták dolgozni. (Ebben a magyar kihívók párhuzamos lépései is segítettek.)

A nagy ellátó rendszerekbe és a gazdasági újraelosztás kulcsterületeire eminens érdeke saját embereket delegálni a pártnak. Többet érne ez minden marginális miniszteri fotelel: gyors és könnyen kommunikálható eredményekkel kecsegtet. Az eddigi, hasonló elven működő, tartományi szintű gyakorlat azt mutatja, hogy „könnyebb” – értsd: szinte csak ott lehetséges – magyar érdeket érvényesíteni, ahol az apparátuson belül személyes jelenléttel is rendelkezik a párt/közösség.

Még az sem kizárt, hogy kormányra kerülve egy átkeresztelt autonómiát is sikerül majd összehozni. (Láttunk már ilyet, s még az sem biztos, hogy kicsinynek és savanyúnak kell lennie. A fő, hogy a „miénk”.)

A kitzűzött célok önmagukban is sikert hoznának: javítanák a pozíciókat.

Politikaelméleti szempontból azonban – sajnos – nem jelentenének érdemi változást. Megmaradnának egy, a közösség és az őt képviselő szervezet számára az előbbre jutást segítő, kis lépésnek. Az „emberiség” és a „demokrácia” számára azonban nem kínálnának új távlatot. Ez az apró, szemléletbeli eltérés teszi megkülönböztethetővé a kormányférfit és az államférfit.

- * A szerző Jedlik Ányos doktorjelölti ösztöndíjas. A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

